

cájok és vlaszovisták közti bomlasztó munkára. A Naumov-magasabbegység 1943. május 29-e és 1944. április 30-a között csupán a magyarok között kb. 5—7 ezer röplapot osztott szét. Ezek egy része ott készült az egységénél, magyar antifasiszták közreműködésével, a többit a hátországból hozták.

Kovpak tábormok osztagához hasonlóan Naumovék is létrehozták a magyar csoportot. Átállt magyar katonák, volt politikai foglyok kerültek ide. A napló ezt írja 1944. február 5-én: „Az utat magyarok őrizték. És nem akartak lőni. Néhányan még át is álltak hozzánk.” A magyar csoport rádióval is rendelkezett.

Az osztagban harcolt magyarok közül ismerjük Dékán István, Kardos Éva, Dommonkos Ferenc, Fazekas József nevét. Azt viszont már nem tudjuk, hogy kik lehettek azok a honfitársaink, akiket Naumov a lvóvi ellenállók között említ.

A Partizánportya nem könnyű olvasmány. Komor, mint amilyen maga az élet volt. A szerző hangja csak akkor enyhül meg, amikor elesett elvtársairól, harcostársairól szól. Szinte minden egyes embert ismert, naplójában mindenkitől személy szerint vesz búcsút. 147 partizán halt hősi halált közülük. Elpusztult a magasabbegység csaknem 10%-a. A maradék viszont olyan harci iskolát járt ki, amely a legkiválóbbakat képessé tette, hogy Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia és Románia területén ejtőernyős osztagparancsnokként kerüljenek bevetésre. Velicsko, Voljanszkij, Belik, Jegorov, Makarov, Melnyik és mások mind Naumov „egyetemét” végezték el, s később, főleg 1944 őszétől, valamilyen módon maradásként beírták nevüket az antifasiszta partizánháború történetébe.

Gazi József

ALMÁSY PÁL

SOPRONKÖHIDAI NAPLÓ

(Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. 317 o.)

1944. november 22-én a nyilas Nemzeti Számonkérés Szervezete katonai nyomozóosztályának emberei dr. Radó Endre csendőr százados vezetésével rajtaütöttek a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága Katonai Vezérkarának dr. Tartsay Vilmos nyugállományú vezérkari százados Andrassy út 29. szám alatti házában lévő lakásán tartott összejövetelén. Árulás következtében gyakorlatilag a mozgalom szinte valamennyi résztvevője a nyilasok kezére került. A nyilas hatalom egyetlen áruló tiszt — Mikulich Tibor százados — segítségével egy csapásra felszámolta a magyar katonai ellenállási mozgalom egyik legszervezettebb, legtehetősebb csoportját. A mozgalomnak Budapest megmentésére szőtt tervei így nem valósulhattak meg. A tervezett fegyveres megmozdulás elmaradt.

A Szálasi Ferenc nevével fémjelzett nyilas hatalom nem ismert irgalmat. Az elfogott ellenállók ügyében 1944. december 6-án, 7-én és 8-án megtartott haditörvényszéki tárgyaláson a vezérkar főnökének különbírótsága a tizenegy vádlott közül hatot halálra ítélt. Az ítéleteket Kiss János nyugállományú altábornagy, Nagy Jenő ezredes és dr. Tartsay Vilmos nyugállományú vezérkari százados esetében jóváhagyták és végrehaj-

tották. Almásy Pál hadiműszaki-törzs-kari alezredes, Révay Kálmán nyugállományú százados és Makay Miklós gyár-igazgató esetében a halálbüntetést tizenöt, illetve tíz évi, fegyházban letöltendő szabadságvesztésre mérsékeltek. A hűtlenségi perben elsőrendű vádlottként szereplő Bajcsy-Zsilinszky Endre ügyét — országgyűlési képviselői mentelmi jogára való tekintettel — elkülönítették. Őt Sopronkőhidán ítélték halálra, és végezték ki 1944. december 24-én a nyilas hatalom parancsára.

A Bajcsy-Zsilinszky Endre és Kiss János vezette magyar katonai ellenállási mozgalom vádlottjai, illetve elítéltjei közül az ez év március 17-én 83 éves korában elhunyt Almásy Pál jóvoltából a közelmúltban páratlan értékű dokumentummal gazdagodott a magyar ellenállási mozgalom képzeletbeli múzeuma. A Magvető Könyvkiadó „Tények és tanúk” címet viselő sorozatában jelentette meg „Sopronkőhidai napló”-ját. Almásy Pál egykori, öt hónapos fogsága alatt vezetett naplója — eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona — olyan forrás, amely minden, a magyarországi ellenállási mozgalmak történetével foglalkozó kutató számára hasznos segítséget nyújthat.

A közel tizenhat ívet felölelő kötet első részében Simonffy András írónak Almásy Pállal folytatott beszélgetését olvashatjuk. E beszélgetésből szemünk előtt rajzolódik ki egy, a hazája sorsáért felelősséget érző, tenni akaró katonatiszt portréja, aki 1944 őszének vesztéres napjaiban nem osztályokban és eszmékben, hanem egyszerűen csak hazaszeregetben gondolkodott. Ez az érzés juttatta el a katonai ellenállási mozgalomba, tette annak cselekvő részesévé. A Simonffy András kérdéseire adott őszinte válaszokból megismerkedhetünk a magyar katonai ellenállási mozgalom kibontakozásával, elképzeléseivel, a tragikus lebukással és a megtorlással.

Az interjúból kirajzolódó miniportrét és az eseménytörténeti összefoglalást — amely segíti elhelyezni a szerző személyét és a naplót az ellenállási mozgalom történetében — követi a négy fejezetre osztott napló. A napló e tagozódása nem utólagos szerkesztői beavatkozás következménye, hanem a korabeli események visszatükrözése.

A Margit körüti honvéd fogház foglyait — elítélteket és letartóztatottakat egyaránt — 1944 decemberének első felében Budapestről Sopronkőhidára szállították, és az ottani fegyházban helyezték el, magyar és német őrség felügyelete alatt.

A foglyok összetétele szinte az ország egész társadalmi keresztmetszetét tükrözte: volt miniszterelnök, egyszerű munkás, katonatiszt és tábormok, földműves és kereskedő egyaránt megtalálható volt a foglyok között. Kommuniszták és hívők, magyarok és délszlávok egyformán voltak soraikban. Egyetlen közös bűnük: szót emeltek és tenni készültek a nyilas hatalom, a német megszállás ellen.

A foglyok között voltak a magyar katonai ellenállási mozgalom elítéltejei, így Almásy Pál is. Ő néhány napos sopronkőhidai raboskodás után a fegyház irodájára került írónaknak. A tizenöt évi fegyházbüntetésre ítélt és fegyháziárnokká „előléptetett” Almásy Pál elhatározta, írnokoskodását kihasználja arra is, hogy megörökíti fogsága élményeit. A papírhoz és írószerszámhoz jutott elítélt 1945. január 16-ától naplót vezetett.

Az első bejegyzések a naplóírást megelőző eseményeket rögzítették. Értesülünk Bajcsy-Zsilinszky Endre haláláról, a kommunista ifjúmnunkások — Pataky István, Kreutz Róbert és Pesti Barmabás — kivégzéséről, az első sopronkőhidai napok történéseiről. Az 1945. január 16-i első bejegyzést további kartonokra, papírdarabokra íródott feljegyzések követték. A naplónak ezen 1945. március 28-ig szinte napról napra vezetett részéből értesülünk a fegyház életének minden

olyan eseményéről, amely a foglyok életében jelentőséggel bírt. Almásy Pál nem politikai naplót, politikai eszmefuttatást írt. Írása a sopronkőhidai hétköznapiok hű tükré. Naplója oldalain életre kelnek a magyar történelem második világháborús időszakának ismert és kevésbé ismert szereplői. Emberközelből láthatjuk a foglárokat, szinte személyes ismerőseinké válnak az életről és halálról döntő hadbírák és a fegyház lakói. Valósággal átélhetjük a tehetetlen, csak gondolatban és esetleg szavakban protestálható elítéltek keserűségét éppúgy, mint a fegyházi élet egyhangúságát megtörő „csínytevések”.

A napló ezen része, amely hűen adja vissza egy halálraítélt rendszer fegyházának belső életét, 1945. március 28-ával lezárul. Ezen a napon kaptak ugyanis utasítást a foglyok, hogy készüljenek, a fegyház tovább vándorol.

A foglyok 1945. március 29-én indultak el a szenvedésekkel teli, több száz kilométeres útra. Voltak, akik „a halálmenetből” — a napló e fejezete ezt a címet viseli — megszöktek: pl. Veress Lajos, Makay Miklós, de fegyőrök is, a többség azonban ment az ismeretlenbe. Erről az egyhónapos halálmenetről nem készített napi feljegyzéseket Almásy Pál. Az eseményeket 1945 júniusában, tehát alig két-három hónappal később, valamint 1982-ben, még élő résztvevőkkel folytatott beszélgetések és levélváltás után rögzítette. Az utólagos rekonstruálás ellenére is azt mondhatjuk, hogy a napló ezen része is hiteles. Ha a szerző nem jelezte volna a fejezet elején ezt a tény, nem valószínű, hogy bárkinek is feltűnt volna.

Az eredeti, többé-kevésbé naponta vezetett naplóba az újabb bejegyzés dátuma 1945. április 30. Ezt a bejegyzést már a szabadlábra helyezett elítélt írta. A hadbírák, akik a rabokkal és az őrséggel együtt vonultak, úgy döntöttek, hogy az elítélteket különösebb formák nélkül szabadlábra helyezik. Rabok és rabtartók státusa ettől kezdve mondhatni azonosná vált. Az egykoron rettegett, kíméletet nem igen ismerő hadbírák sorra-rendre bizonygatni kezdték, hogy mi mindent megtettek ők az elítéltekért, a rabok gyakorlatilag nekik köszönhetik az életüket. Ez azonban akkor már nem sokakat érdekelt. Örök és örízettek, elítéltek és hadbírák együtt várták az amerikai hadsereg alakulatainak a megérkezését.

A felszabadítók azonban csak lassan érkeztek, és nem sokat törődtek a felszabadítottakkal. A sopronkőhidai fegyház egykori foglyainak immáron szabad napjai ügyintézővel — mikor és hogyan

lehetne hazajutni —, várakozással, élelem- cigarettabeszerzéssel és az elmaradhatatlan kártyacsatákkal teltek. Az amerikai parancsnokságokat nem túlzottan érdekelte a sokszínű magyar társaság, csupán egy-egy érdeklődőbb tiszt tett lépéseket az ügyükben. A foglyok kitartó fáradozása azonban végül is sikerrel járt. A „sopronkőhidaiak” kezébe került az áhitott engedély, amely lehetővé tette, hogy a hazatérni vágyók egy autóbusszal és egy személygépkocsival útrakelhessenek, Magyarországra. A dátum 1945. június 17.

A néhány napos, izgalmakat és örömeket egyaránt tartogató utazás során a hazatérőknek sikerült átvégődniük az amerikai—szovjet megszállási övezet határán, átjutni a különböző ellenőrző pontokon. Éjszakáztak és reggeliztek a megszállt és romos Bécsben, szinte észrevétlenül jutottak át az egykori osztrák—magyar határon, ahonnan Budapest már csak egy ugrás volt. Ez az ugrás is sikerült.

A hazatérés után Almásy Pál azonnal szolgálattételre jelentkezett a demokratikus honvédség soraiba. Ezredes, vezérőrnagy, majd altábornagy lett. 1947. január 1-ei szolgálatonkívüli viszonyba került. Később koholt vádak alapján életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. Erről az időszakról azonban már nem szól a naplója, amely rendkívül érdekes olvasmány, és a magyar ellenállási mozgalom emlékeinek, irodalmának egyik nagy értéke. Olyan területre kalauzolja el az olvasót, amely ezidáig kevésbé volt ismert. Az elítéltek „otthonába”, a fegyházba.

A naplót ismertetve feltétlenül ki kell emelni annak eredetiségét, a Sopronkőhidán történt események hiteles doku-

mentálását, az őszinte, objektív hangvétel. Örömmel üdvözölhetjük a közreadók — Almásy Pál és Simonffy András — és a kiadó azon elhatározását, hogy az egykori jóbarát és rabtárs Révay Kálmán fegyházban készített rajzaival — amelyek egykoron önálló kötetben jelentek meg, ma viszont már könyvritkaságnak számít az a kiadvány — színesítették a kötetet. Ugyancsak jól illeszkednek a kötethez és alkotnak vele szerves egységet azok — az ismereteim szerint még nem publikált — dokumentumok és az Almásy Pál—Simonffy András által készített összeállítások, amelyek a kutatók és az olvasók által egyaránt jól használhatók. Az összeállításokkal kapcsolatban azonban, úgy vélem, néhány apró — a kötet értékét nem csökkentő — pontatlanságra fel kell hívni a figyelmet.

Simonffy-Tóth Ernő vezérkari őrnagy — ellentétben a kötet Ki Kicsoda? összeállításában szereplő adattal — soha nem volt a VI. hadtest vezérkari főnöke. Ő 1944-ben e hadtest hadművelati vezérkari tisztje volt.

Többször szerepel Utassy Loránd és Nagy Jenő a könyv lapjain mint vezérkari ezredes. Egyikük sem volt azonban az. Mindketten korábban kikerültek a vezérkari testületből és már a csapat-tiszti állományban léptek elő ezredessé. Csürös Lajos nem folyamór ezredes, hanem folyamór őrnagy (II. osztályú törzskapitány) volt. Veress Lajos vezérezredes nem volt vitéz, és nemesi előneve — dálnoki — sem vált családnévvé, ezért, többször is nagybetűvel írva, zavaróan hat. Vörös János halálozási időpontja helyesen 1968., az 1958. bizonyára sajtóhiba.

Szakály Sándor

VÍGH KÁROLY

UGRÁS A SÖTÉTBE

(Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984., második bővített kiadás 412 o.)

Az 1944-es év történetét feltáró kutatások áttekintése furcsa, vagy inkább paradox megállapításhoz vezet: a többször inkább másodlagos és közvetett források gazdagsága — amelyek továbbgyarapításában Vígh Károly is igen tisztetreméltó eredményeket ért el — inkább részleteket tisztázó monográfiákat, mint összegező szintézist segített világra. Indoklásul utalhatunk pl. Ránki György,

Ölvedi Ignác, Tóth Sándor kutatási eredményeire. Így különös figyelmet érdemel ez a vállalkozás, amely — bár október 15-hez kapcsolódva — az év egy viszonylagosan nagyobb időszakának feltárására vállalkozott. S ha ehhez hozzátesszük: olyan formában, amely a „történetész céh” által meghatározott keretből való kilépés szándékát is hordoz-